ל. לדעת רבי אליעזר, מהו שיעור בציר לחייב הכרם בעוללות?

שיעור בציר הוא שלשה אשכולות שעושים רביעית (רע"ב ד"ה אם אין).

לא. מהיכן למד רבי עקיבא את דינו?

שנאמר, וכרמך לא תעולל, אפילו כולו עוללות (מ"ז).

לב. מה לומד רבי עקיבא מהפסוק שהביא רבי אליעזר?

ממה שנאמר כי תבצור לא תעולל למדנו שאין לעניים בעוללות קודם הבציר (מ"ז).

לג. מה לומד רבי אליעזר מהפסוק שהביא רבי עקיבא?

שלא תאמר שהואיל ואין לעניים בעוללות קודם לבציר יזכה בהם בעל הבית, לכך נאמר וכרמך לא תעולל (רע"ב ד"ה אמר לו).

משנה ח'

לד. המקדיש כרמו, האם ומתי העוללות לעניים?

המקדיש כרמו עד שלא נודעו בו העוללות, דהיינו שעדיין לא ניכר מה הוא עוללת ומה הוא אשכול, אין העוללות לעניים. משנודעו בו העוללות, העוללות לעניים, שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו ולפיכך לא חל ההקדש על העוללות (מ"ח, רע"ב ד"ה משנודעו וד"ה העוללות).

לה. האם צריכים העניים לשלם להקדש עבור העוללות?

דעת רבי יוסי שהעניים צריכים לתת שכר להקדש עבור מה שמשביחין העוללות כל שעה בתוך קרקע של הקדש (מ"ח, רע"ב ד"ה יתנו). והלכה ברבי יוסי (רע"ב שם).

לו. מה הוא עריס ומה היא רוגלית?

עריס הוא כרם שהגפנים שלה מודלות על גבי כלונסות ועצים, לשון אף ערשנו רעננה (רע"ב ד"ה בעריס). ורוגליות הם הגפנים העומדים על גבי קרקע שדורכים עליהם ברגל (רע"ב ד"ה אבל).

לז. ממתי היא שכחה בכרם?

איזה היא שכחה בכרם, אם היה עריס, אם במקום שנזכר אינו יכול לפשוט ידו וליטול את האשכול, וצריך לחזור על אחוריו ולקחתו, הרי הוא בכלל מה שאמר הכתוב לא תשוב לקחתו, והרי הוא שכחה (מ"ח, רע"ב ד"ה בעריס). וברוגליות, משיעבור הימנה הרי זה שכחה, לפי שכל גפן וגפן מן הרוגליות נחשבת כאומן בפני עצמו, ואסור לשוב מאומן לאומן כמבואר לעיל פ"ד (מ"ח, רע"ב ד"ה משיעבור).

פרק שמיני

מאימתי

משנה א'

א. ממתי יכול כל אדם, אף שאינו עני, ליטול לקט מן השדה, ומדוע?

מאימתי כל אדם מותרין בלקט, משילכו הנמושות בשדה (מ"א), יש מפרשים שהנמושות הם זקנים ההולכים על משענתם, שהם האחרונים הבאים ללקט, ויש מפרשים שפירוש נמושות הוא שהלכו בשדה מלקטים אחר מלקטים, שמאחר שהלכו בשדה לוקטים אחר לוקטים או הזקנים הללו שמאחרים ללכת ללקט אחר הכל, כבר נתיאשו העניים מאותה שדה, וכל הנמצא בה אחר כך הוא הפקר לכל, בין לעניים בין לעשירים (רע"ב ד"ה הנמושות).

ב. ממתי יכול כל אדם, אף שאינו עני, ליטול פרט ועוללות מן הכרם?

מאימתי כל אדם מותרין בפרט ועוללות, משילכו העניים בכרם וילכו לביתם, ויבואו עניים אחרים וילכו, מאז מותר כל אדם בפרט ועוללות, כיון שמכאן ואילך נתייאשו העניים מכרם זה (מ"א, תוי"ט ד"ה משילכו).

ג. מדוע לא אמרה המשנה גם בכרם שמותר כל אדם בפרט ועוללות משילכו בו הנמושות?

משום שבכרם משילכו הנמושות, שהם הזקנים הולכים על משענתם, אסור כל אדם בפרט, משום שבכרם משכימים הזקנים ובאים ללקט, משום שחביבים ענבים על הזקנים, ואחריהם מגיעים עוד עניים, וממילא לאחר שלקטו הנמושות בכרם עדיין לא נתייאשו העניים ממנו (תוי"ט ד"ה משילכו).

ד. ממתי יכול כל אדם, אף שאינו עני, ליטול שכחה ופאה מן הזיתים?

מאימתי כל אדם מותרין בשכחה ופאה מזיתים, משתרד רביעה שניה, שאז כבר נתייאשו העניים ממה שנשאר (מ"א). ורבי יהודה השיג על סברת תנא קמא, שהרי יש שאינם מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה, ואיך ייתכן לומר שמאז מותר כל אדם לקחת פאה ושכחה לעצמו. אלא כל אדם מותרים מהזמן שבו אם ילך העני ללקוט לא יהא מביא זיתים בארבעה איסרות, שהוא שיעור מזון שתי סעודות לו לאשתו, שאז שוב אין העני יוצא ללקוט (מ"א, רע"ב ד"ה ולא). ואין הלכה כרבי יהודה (רע"ב שם).

ה. כיצד הוא החשבון שבארבע איסרות יש שיעור ארבע סעודות?

ארבעה איסרות הם שני פונדיונים, שהפונדיון שני איסרין, ושנינו לקמן משנה ז', אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון, שהוא מזון שתי סעודות, נמצא שבארבע איסרות יש שיעור ארבע סעודות (רע"ב ד"ה ולא).

ו. מה היא הרביעה ומדוע נקראת כך?

רביעה היא ירידת גשמים, שהמטר נקרא רביעה מפני שהוא רובע את הארץ ומולידה ומצמיחה כזכר הרובע את הנקבה והיא מתעברת. ממנו, והוא לשון בהמתך לא תרביע, פירוש אחר, רביעה על שם שהמטר משכיב העפר ומרביצו, תרגום רובץ רביע (רע"ב ד"ה רביעה).

ז. מתי הוא זמן רביעה שניה?

זמן רביעה שניה בשנה בינונית הוא בכ"ג במרחשון (רע"ב ד"ה רביעה).

ח. כיצד נקרא הקטיף בפירות השונים?

הקוטף זיתים נקרא מוסק, קוצר בתבואה, בוצר בענבים, אורה בתאנים, גודר בתמרים (רע"ב ד"ה שאין).

ט. מדוע לא אמרה המשנה גם בזית שמותר כל אדם בפאה ושכחה משילכו בו הנמושות?

לפירוש שנמושות הם זקנים ההולכים על משענתם, בזיתים אינם הולכים כלל כיון שהוא עת צינה, ואין הולכים רק בחורים. ולפירוש שנמושות הם מלקטים אחר מלקטים, בזיתים אין הולכים מלקטים אחר מלקטים, כיון שנשאר דבר מועט אינם הולכים הואיל והוא זמן צינה (תוי"ט ד"ה ובזיתים).

משנה ב'

י. האם ומתי נאמנים עניים לומר על חיטים שבידם שהם ממתנות עניים?

נאמנים העניים לומר בשעת הקציר חטים הללו של לקט שכחה ופאה הן, ופטורים מן המעשר, ועל מעשר עני נאמנים בכל שנתו, דהיינו בשנה השלישית ובשנה הששית, שמעשר עני נוהג בהן (מ"ב, רע"ב ד"ה נאמנים - ד"ה בכל).

יא. האם נאמן בן לוי לומר על חיטים שבידו שממעשר ראשון הם, ומתי?

בן לוי נאמן לעולם, הואיל ומעשר ראשון נוהג בכל שנה (מ"א, רע"ב ד"ה ובן).

יב. הלוקח חיטים של מעשר ראשון מבן לוי, האם צריך להפריש מהם תרומת מעשר?

כיון שאמר הבן לוי ששל מעשר ראשון הם לא חיישינן שמא לא הפריש מהן תרומת מעשר, שכמו שלא נחשדו ישראל שלא להפריש תרומה גדולה כך לא נחשד בן לוי שלא להפריש תרומת מעשר (רע"ב.ד"ה ובן לוי).

וג. האם יש דברים שאין העניים נאמנים לומר עליהם שמתנות עניים הם?

אינן נאמנין אלא על דבר שבני אדם נוהגין לתת להם כן, ולא על דבר שאין רגילים לתת להם כיוצא בו, ובמשניות הבאות מבוארים הפרטים בזה (מ"ב, רע"ב ד"ה אלא).

משנה ג'-ד'

יד. על אלו דברים נאמן העני לומר שקיבלם כמות שהם במתנות עניים, ועל אלו לא?

נאמנין על החטין, לומר של מעשר עני הם שניתן לי, אבל אין נאמנים לומר קמח ופת זה של מעשר עני, שניתן לי קמח ופת, שאין דרך לחלק מעשר עני קמח ופת (מ"ג, רע"ב ד"ה נאמנים על החטים). נאמנין על הפול, ואין נאמנין על הגריסים, שהוא פול שגרסוהו ברחיים, לא חיים ולא מבושלין. נאמנין על השמן לומר של מעשר עני הוא, שדרך לחלק מעשר עני בשמן (שט, רע"ב ד"ה נאמנים על השמן). נאמנים על הירק חי לומר שממתנות עניים הוא, ואין נאמנים על המבושל לומר שכך קבלוהו ממתנות עניים, אלא אם כן היה לו דבר מועט, אז נאמנים אף על המבושל, דפעמים שבעל הבית שוכח מלעשר ומעשר מן המבושל מתוך הקדרה (מ"ר, רע"ב ד"ה דבר מועט).

טו. על איזה אורז נאמן העני לומר שקבלו במעשר עני, ועל איזה לא?

נאמנים על השעורה של אורז, ואין נאמנין עליו בין חי בין מבושל (מ"ג). ומה היא שעורה של אורז, יש מפרשים שבולת של אורז, שלא היה דרכם לחלק אורו של מעשר עני אלא בשבולים. ויש מפרשים שעורה של אורז קודם שנכתש במכתש והוסרה קליפתו שעורה קורא לו, ולאחר דישה בעודו בקליפתו דרך לחלקו לעניים (רע"ב ד"ה שעורה).

טז. על איזה שמן אין נאמן העני לומר שהוא ממתנות עניים, ומדוע?

אין נאמנין העניים לומר על השמן שמזיתי נקוף הוא (מ"ג). שזיתי נקוף ממתנות עניים הן, שחובטים ומנקפים בזית להשיר הזיתים שנשארו מן המסיקה. ונקוף לשון כנוקף זית. ואין העני נאמן לומר שמן זה הוצאתי מזיתי נקוף ולכן פטור מן המעשר, לפי שאין רגילין לעשות שמן מזיתי נקוף (רע"ב ד"ה ואין נאמנים).

יז. עני המביא קמח או פת ואומר שהוא ממתנות עניים שטחן ואפה, האם נאמן?

עני האומר קמח זה או פת זו מלקט שכחה ופאה שלקטתי וטחנתי קמח ואפיתי לחם, נאמן, שדרך העני לעשות לחם מלקט שכחה ופאה (מ"ג רע"ב יה אין נאמנים).

משנה ד'

יח. האם יש שיעור לכמות מעשר עני שנותנים לכל עני, ומנין למדנו דבר זה?

בשמחלקין מעשר עני בגורן אין נותנין לכל עני ועני פחות משיעור שביעה, שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו, תן לו כדי שבעו (מ"ח, רע"ב ד"ה אין פוחתין). וכל זה במחלק מעשר עני בגורן, אבל המחלק מעשר עני בתוך ביתו מחלק כפי רצונו ולא נתנו בו חכמים שיעור (רע"ב ד"ה פרס).

יט. מה הוא שיעור נתינה לעני במינים השונים?

אין פוחתין לעניים בגרן מחצי קב חטים וקב שעורים, ולדעת רבי מאיר חצי קב. ואין פוחתין מקב וחצי כוסמין וקב גרוגרות, ומנה דבלה, שהיא תאנה מיובשת. ולדעת רבי עקיבא חצי מנה. לא יפחות מחצי לוג יין, ולדעת רבי עקיבא רביעית. לא יפחות מרביעית שמן, ולדעת רבי עקיבא שמינית (מ"ה, רע"ב ד"ה דבלה). והלכה כתנא קמא (רע"ב ד"ה פרס).

כ. מדוע שנו בדבלה שיעור מנה, וכמה הוא שיעור זה?

לפי שתאנים יבשים לאחר שנדרסו בעגול שהם הקרויין דבלה אין נמכרים במדה אלא במשקל, לכן שנו מנה דבלה, ומנה הוא משקל מאה דינרים, והדינר משקל ששה מעים, ומשקל המעה ט"ז גרגרי שעורה (רע"ב ד"ה דבלה).

כא. מה שיעור הנתינה משאר הפירות שאינם מנויים במשנה?

שאר כל הפירות, אמר אבא שאול ששיעורם הוא כדי שימכרם ויקח בהם מזון שתי סעודות (מ"ה). והלכה כאבא שאול (רע"ב ד"ה פרס).

משנה ו'

כב. האם יש חילוק בשיעורים הנ"ל בין אם המחלק הוא כהן לוי או ישראל?

מדה זו אמורה בכהנים ובלוים ובישראלים, שכל אחד מהם שמחלק מעשר עני בגורו לא יפחות מהשיעורים הנ"ל (מ"ו. רע"ב ד"ה מדה).

כג. היו לו קרובים עניים, האם יכול לשמור עבורם מעשר עני, וכמה?

יכול לשמור עבור קרוביו העניים מחצה, והמחצה השני יחלק (מ"ו, רע"ב ד"ה היה - ד"ה ונותן).

כד. לא היה לו כדי השיעור הנ"ל עבור כל אחד מהעניים שבאו לגורן, מה יעשה?

היה לו דבר מועט, נותן לפניהם, והן מחלקין ביניהם (מ"ו, רע"ב ד"ה ונותן).

משנה ז'

כה. כמה מזון נותנים גבאי הצדקה לעני העובר ממקום למקום?

עני העובר ממקום למקום, ביום חול אין פוחתין לו מככר בפונדיון, מארבע סאין בסלע (מ"ז). ושיעור זה הוא ככר הנמכר בפונדיון כשהחטים נמכרים ארבע סאים לסלע, וארבע סאין הן כ"ד קבין, שכל סאה היא ששה קבין, והסלע הוא ארבעה דינרים, וכל דינר ששה מעין, נמצא שבסלע יש כ"ד מעין, נמצא שלוקחים קב במעה, והמעה היא שני פונדיונים, נמצא שבככר הנמכר בפונדיון יש חצי קב. וזה הוא לפי החיטים שבככר, אמנם יש לגרוע מזה הוצאות האפיה והטחינה ושכר החנוני, ולפיכך לא יהיה בככר הנמכר בפונדיון אלא רובע הקב בלבד, וזהו השיעור הניתן לעני הנ"ל (רע"ב ד"ה מככר).

כו. מה החילוק בשיעור הככר שנותנים לעני העובר ממקום למקום, לשיעור שנותנים לעני בגורן?

כשמחלקים תבואה לעני בגורן ועליו לטחון ולאפות אין פוחתין לו מחצי קב, אבל כשנותנים לו ככר אפוי נותנים לו רק רובע הקב שהם שש ביצים כמבואר לעיל (רע"ב ד"ה מככר).

כז. עני העובר ממקום למקום, אם נשאר ללון בעיר, למה צריך לדאוג לו?

לן, נותנין לו פרנסת לינה, דהיינו מיטה וכרים וכסתות (מ"ז, רע"ב ד"ה פרנסת).

כח. עני העובר ממקום למקום, ונשאר לשבות בעיר, כמה מזון נותנים לו, ומדוע?

שבת, נותנין לו מזון שלש סעודות, שחייב אדם לאכול בשבת שלש סעודות (מ"ז, רע"ב ד"ה מזון).

כט. מה הוא תמחוי, ומי היה נוטל ממנו?

הגבאים היו מחזירים על פתחי בעלי בתים בכל יום ולוקחים מהם תבשיל לצורך העניים, והכלי שמשימים בו את התבשיל נקרא תמחוי (רע"ב ד"ה לא יטול מן התמחוי), ומי שיש לו מזון שתי סעודות, לא יטול מן התמחוי (מ"ז).

ל. מי יכול ליטול מקופה?

מי שיש לו מזון ארבע עשרה סעודות, לא יטול מן הקופה (מ"ז), לפי שהקופה מתחלקת מערב שבת לערב שבת (רע"ב ד"ה נגבית).

לא. בכמה אנשים גובים קופה של צדקה, ומדוע?

הקופה נגבית בשנים (מ"ז), לפי שממשכנים על הצדקה, ואין עושים שררה על הצבור בפחות משנים (רע"ב ד"ה נגבית).

לב. בכמה אנשים מתחלקת קופה של צדקה, ומדוע?

קופה של צדקה מתחלקת בשלשה (מ"ז), לפי שהיא כדיני ממונות, ודיני ממונות בשלשה (רע"ב ד"ה ומתחלקת).

משנה ח'

לג. מי אינו יכול ליטול מתנות עניים?

מי שיש לו כדי סיפוקו לשנה אחת בכסות ומזונות, לא יטול מתנות עניים. ושיערו חכמים שמאתים זוז מספיקים לזה, לכן מי שיש לו מאתים זוז לא יטל לקט שכחה